

ЮЗУ “НЕОФИТ РИЛСКИ”

ДОКЛАД

на тема:

РИМСКА АРХИТЕКТУРА ОТ АНТИЧНАТА МОНТАНА

Изготвил: Зорница Руменова Замфирова

Специалност: Културология

Курс: II

Благоевград, 2009г.

За древната история на Монтана, за нейните обитатели през вековете, техният начин на живот, културата и межкултурният обмен със съседни племена и народи, днес разбираме най-вече от архитектурните останки, чрез които нашите предци и временни обитатели на областта са увековечили своя мироглед, практическо и не на последно място, естетическо мислене.

Благодарение дейността на редица краеведи като Стоян Марков, Йордан Герасимов, Георги Александров и други учени-изследователи, разполагаме с богата и синтезирана информация, свързана с проучванията и находките в областта. В техните трудове намираме информация за вече разрушени или изчезнали от погледа ни архитектурни паметници. Описаните по-долу антични вили №1, №2 и №3 в момента (подобно на грандиозния Севтополис) се намират под водите на яз. Огоста. Феликс Каниц пише за посещението си в Монтана през 1871г. „Като стигнахме в паланката Кутловица, пихме кафе и над главите ни стърчаха кръгли римски кули”. Въпросните кули били съборени от общински съвет само 20г. след посещението на Каниц, за да се направят калдаръми на улиците. В исторически план и не само за тези земи, това явление е често срещано. Стоян Марков отбелязва, че днес (до 1944г.), южно от града, по десния бряг на р. Огоста, а и в самата река, още личат следите на стар римски път. Според него, това вероятно е пътят Истрос-Сердика (Дунав-София).

До 1994г. е разкрита само крепостта на Монтана, намираща се в югозападния край на града, на височината “Калето” или „Градището”. Днес проучванията на крепостта продължават.

През 29г. пр. н. е. Рим налага своята власт в днешна Северозападна България. Вероятно още с установяването през 26г. пр. н. е. на I Сугамбрийска (сугамбри-германско племе по левия бряг на Долен Рейн) конна кохорта в Монтана бива построено укрепление. Стените му опасвали “Извора” със светилището на около 100-150 м. През III в., при нападението на готите, биват причинени големи разрушения и опожарявания. Изграждането на крепостта започва като защитно средство от нови нападения. Находките, открити в културния пласт, върху който е

построена крепостта не са по-късни от III в. Крепостният зид огражда пространство, което е дълго около 180 м и широко 30-70м. Портата се намира в югоизточната част на крепостта. Изградена е от големи каменни квадри. Първоначалната ѝ ширина е 3,50 м, а дебелината на страниците ѝ 2,30 м. Южно от осовата линия на портата, на не голямо разстояние и под нивото на прага ѝ минава иззидан от камъни отводнителен канал. Самата порта се състояла от две дървени врати. Първата от тях била плътна, с големи гвоздеи и голяма греда за залостване. Втората била катаракта (решетъчна), спускана отвесно по жлебове, личащи в зидовете.

Сведенията от надпис, датиран от 258г., сочат, че поради опасността от готите, е изградена “порта претурия с кула ” (*porta preturia cum turae*) под ръководството на Публий Елий Антонин – трибун на III Сборна кохорта. До портата са построени стълбище и помещение за войниците, отбраняващи портата и кулата.

Портата е защитена само от една кула, която е издадена много пред линията на портата, като по този начин заприличва на U-образните кули. От вътрешната страна зидовете ѝ сключват ъгъл, след което се сливат с линията на южния крепостен зид.

В североизточния ъгъл на крепостта са разкрити останките на допълнително построена във вътрешното пространство правоъгълна кула, като пространството между нея и портата е заето от големи казармени помещения.

В западния край на крепостта е разкрита нейната най-голяма кула. Тя има U-образна и близка до ветрилообразните кули форма. Размерите ѝ 27x18м я правят най-голямата кула от този род в България. Субстракцията (основите) на въпросната кула е вкопана дълбоко до здрава скалиста почва и е дебела 3,40м , а суперструкцията (надстройката)-3м с банкети отвън и отвътре, чиято ширина е 20 см. В надстройката се редуват хармонично 6 пояса, три от които са запазени. В най-долния пояс са два реда облицовъчни квадри от сарматски варовик, вторият е от дялани варовикови камъни, а третият от 4 реда тухли (*opus mixtum*), след които

отново пояс от дялани варовикови камъни, втори от opus mixtum и последния е от каменна зидария, завършвайки със зъбери и бойници.

С изключение на облицовъчните квадри, всички останали пояси са през цялата дебелина на зида, като емпленктона (пълнежа) на поясите е от необработени ломени и речни камъни, споени с бял хоросан. Тухлените пояси на зидарията играели ролята на сантрачи (дървени греди) в по-късните средновековни строежи.

Вглеждайки се в начина на градеж на кулата, забелязваме колко здрава е тя. Както по-горе стана ясно, облицовъчните квадри са от сарматски варовик, правещ ги меки. При опит да се откъртят, дори с удари, от тях се отронва единствено тебеширен прах, а не се чупят. Че такива опити е имало, личи от следите от удари, оставени от противника само на 50 см от дълбочината на зида.

Кулата във всяко отношение представлява завършено цяло. Тя е малко укрепление (бург или донжон), в което защитниците, дори при превземане на останалата част от крепостта, биха могли да продължат борбата с противника.

Във вътрешното пространство на крепостта се виждат останките от казармени помещения, предназначени както за войниците, така и за командирите. В една единствена малка сграда е открит хипокауст и 10 златни монети, от което може да се съди, че е била обиталище на командващия.

Показателни за жилищната архитектура на Regio Montanesium са античните вили №1, №2 и №3. Комплексите са обитавани както от заможните граждани на Републиката, така и от работещите за тях. Във вилите около Монтана са разкрити жилищни сгради - 2 във вила №2 и по една във вила №1 и вила №3.

Сградите били едноетажни, с изключение на една част от голямата апсидна сграда на вила №2. В нея е открито стълбище, водещо към по-висока част от вътрешния двор. От стълбището са запазени само основите и първото стъпало.

Първоначално сградите били само правоъгълни, но вероятно през III-IVв били построени и апсидите, които придават така характерния апсидален план на сградите в Монтана.

Страничните помещения и преддверията имали пряко осветление от остъклени, вероятно скромно обрамчени прозорци. С цел по-добро осветление само триклиниума се откроявал с по-високата си част на корпуса. В стените на тези по-високи части от сградите са били прозорците за пряко осветление на вътрешните помещения. Централните корпуси се издигали над покривите на страничните помещения, подобно на източните храмове и централния кораб на раннохристиянските базилики.

Георги Александров сравнява характерните за Монтана и Regio Montanensium сгради с апсидален план и някои от жилищата на собствениците на вили от Панония, строени по време на римската власт. Той отбелязва, че единствено в античните вили, открити в Северозападна България (от всички в страната) се наблюдава апсидална форма на плана. Някои части от разглежданите в Монтана сгради и особено разположинието на преддверията и вътрешните помещения ги приближава и до сградите на владетеля от Севтополис.

Във вила №2 през 1975г. са разкрити основите на кръгла сграда толос. Тя е изградена от 12 външни масивни зидани стълба, наредени в правилен кръг, имащ диаметър от 22,60 м, в центъра на който е тринайсети кръгъл стълб, с диаметър 2,10м. Разположението в близост до голяма сграда с мозайки на открита по-късно сграда от този тип в Костинброд, показва, че вероятно толосите са били използвани за летни увеселения.

Югозападното ъглово помещение във вила №1 има под от мозайка. Направен анализ на един от пластове на мозайката сочи, че в него е смесено голямо количество кръв (вероятно за по-голямо сцепление и изолация на пода). При вдигане на мозайката, под нея е намерена монета от времето на Константин Велики (306-337г.), което дава възможност за датиране на сградата.

В четирите антични вили около Монтана са разкрити 6 бани: по една във вила №1 и №3, три във вила №2, тази при с.Уровене и част от една баня в Монтана, намираща се близо до светилището на града.

Повечето от баните са с правоъгълен план и за да се раздвижат линиите се прибавяли полукръгли екседри, а където блокът е с кръгли форми, от тях се

издават правоъгълни. И в шестте бани личат повече от характерните за римските бани отделения. Само в голямата баня на вила №2 първото помещение служело за палестра(място за гимнастика). В другите бани първо се влизало в съблекалните (apoditerium), някои от които са с тухлен под, а други от дебел хигрофобен (водоустойчив) хоросанов пласт, смесен със счукани тухли.

През II-IIIв. в Монтана били направени множество хипокаустни (отоплителни) системи от романизирани преселници. По отношение на конструкцията и строителните материали, хипокаустните инсталации тук, в сравнение с известните до момента в България, имат голямо разнообразие и оригиналност.

Римският архитект Витрувий, който живял по времето на Август, дава описание на хипокаустни инсталации, каквито са разкрити тук. В Монтана, загряваната площ на южните и северни помещения била различна. Хипокаустът на централните и северни помещения, които не са огрявани от слънцето е по-голям, отколкото на противоположните южни. Това личи в голямата апсидална сграда на вила №2, където загряването на триклиниума и северното до него помещение е под цялата им площ. Южно от триклиниума е помещение само на половина загрявано от хипокауст. Освен подовете, загрявани били и отвесните стени на помещенията. Открити са три възможности за отопление на стените. До тях били поставяни мраморни или керамични плочи (подобно на облицовка), отдалечени на 5-10 см от тях, образувайки се празно пространство, в което течал топлият въздух. Плочите били закрепяни с помощта на T-образни ковани гвоздеи, промушвани през керамични тръбички (tubuli), с които плочите се отдалечавали от стената. В празното пространство, покрай стената нагоре имало комини за извеждане на част от дима и създаване на тяга. Такава била доразвитата отоплителна система в жилищната сграда на собствениците на вила №1 и вила №2.

Втората разновидност за затопляне на стените се наблюдава при баните на вила №2. Около стените, и особено в полукръглитите вани били поставяни отвесно една над друга и почти една до друга керамични тръби. Тръбите били замазвани с хоросан. Топлият въздух, който минавал по тях, загрявал стените.

В баня №1 и жилищата за роби „за да не мръзнат робите” (както казва Катон) е разкрит и трети начин за изграждане на отоплението на стените чрез т.нар. „тегуле мамате” (керамични плочки с пъпки на четирите им ъгли), които за първи път в България, са открити в Монтана.

В тясна връзка с робовладелческата власт е било и строителството на храмове, светилища, крепости. В Монтана до карстовия извор имало голям мраморен храм, вероятно посветен на Диана и Аполон, за който знаем от ъгловата част на фронтона и една полуколона. Според надписа от с.Громшин, през 161г. е възстановен храм на Юпитер. Във вила №2 до Монтана са разкрити мавзолеи над земята с по една или две вкопани гробници, в една от които е запазен мраморен саркофаг. Намерени са множество изображения на богинята Диана (богиня на лова, дивеча и домашното огнище, господарка на гори и планини, покровителка на Монтана) и нейния брат-бог Аполон (изобразяван като китаред), богът на виното Дионис Загре, Зевс, Хера, Митра и др. Георги Александров пише, че мраморният храм, статуите и другите паметници от светилището на Монтана правели впечатление дори на идващи от Рим.

Ако съдим по наличието на оградни зидове и тяхната дебелина, в некрополите от вили №2 и №3, то богатството на погребалните дарове явно е било значително. В некропола на вила №2 (3 дка площ) са открити 4 мавзолея, които са пример за римското архитектурно узкуство в Монтана.

Всеки един от мавзолеите представлява масивна правоъгълна сграда. Входовете им са от различни посоки, характерно за предхристиянските гробници. За прагове на два от мавзолеите са използвани вторично мраморни блокове, единият от които е надгробен паметник с изчукан латински надпис. Дебелината на зидовете им достига до 1,20м. В зидовете на някои от тях личат по три реда тухлени пояса, а тези на мавзолей №4 били изцяло от тухли. Отвътре стените на мавзолеите били със стенописи, следи от които личат върху парчета мазилки. Под нивото на подовете на мавзолеите са вкопани по една или две гробници. До тях, се стигало по стъпала и се минавало по дромос (по подобие на тракийските). Гробниците са правоъгълни, зидани от тухли и с полуцилиндрични сводове за

покрив. Този полуцилиндричен покрив, е известен от предримско време като т.нар. „македонски тип” гробници, а по нашите земи се вижда в тракийската гробница от с.Свещари. При зидане на стените на най-големия мавзолей, в тях е оставен тунел, с ширина от 0,70 м и височина 0,30 м, намиращ се на нивото на прага и минаващ през трите стени на сградата. По този начин стените се изолират от влагата и се поддържа постоянна температура, благодарение на което се запазват стенописите. Обикновено покривите тук са направени върху скеле от радиално разположени тухли.

Архитектурните паметници, останали до наши дни ни говорят много за културата, която ги е създала, нейните влияния от страна на съседни култури и следите, които е оставила в тях. Оцелелите архитектурни паметници (и не само такива) ни позволяват днес, от дистанцията на времето да открием посоките на културната дифузия, съпътсвала и съпътстваща цялата история на човечеството. С помощта на архитектурните находки ни става ясен както статута на дадено населено място, неговото политическо, стратегическо и икономическо значение, така и нивото на научни достижения на неговите създатели и обитатели, техните религиозни и естетически представи .

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Ст.Марков. Град Фердинанд (Антропогеографски проучвания).Лом, 1944.
2. Г. Александров. Монтана. С., 1981.
3. Й. Герасимов. Монтана – Кутловица – Фердинанд – Михайловград(Кратка летописна история). Ноември, 1991.
4. Г. Александров. История на Монтана – Кутловица и района. Монтана,1994.
5. У. Даракчийска – Георгиева. Каталог на Исторически музей Монтана. Монтана, 2003.